

CAUZELE REFUGIERII HUSIȚILOR ÎN MOLDOVA ȘI CENTRELE LOR ÎN ACEASTA ȚARĂ

CONST. C. GIURESCU

Asupra husiților din Moldova există o amplă bibliografie, începînd cu lucrările lui B. P. Hasdeu¹ și episcopul Melchisedec², continuînd cu studiile analitice, fundamentale, ale lui J. Macûrek³ și M. Dan⁴ și isprăvind cu acelea, recente, ale lui L. Demény — I. Pataki⁵, Șerban Papacostea⁶ și Tr. Ionescu-Nișcov⁷. S-au examinat o serie de aspecte ale problemei atît sub raportul locului de proveniență a refugiaților husiți, cît și sub acela al cronologiei așezărilor și, mai ales, al influenței exercitate de ei în domeniul primelor traduceri de texte religioase și al artei militare. S-a insistat mai puțin însă asupra repartiției lor geografice în noua țară unde și-au găsit adăpostul și încă mai puțin asupra cauzelor care i-au determinat să aleagă ca loc de refugiu Moldova, iar nu Muntenia, care avea, totuși, o viață de stat mai veche. Articolul de față își propune să examineze aceste două din urmă aspecte.

Grupe succesive de husiți vin în Moldova. Primele știri care se referă la venirea unor husiți în Moldova privesc anul 1420. O cronică a bisericii evanghelice din Levoča arată că în anul amintit „cîțiva unguri, din cauza învățurii lui Ioan Huss, au fost goniți în Moldova”⁸. Pe de altă parte scriitorul ungar Samuel Timon, într-o lucrare a sa apărută în 1762, întemeindu-se pe un

¹ *Istoria toleranței religioase în Moldova*, ed. 2, București, 1868; *Histoire de la tolérance religieuse en Moldavie*, trad. de Fr. Damé și Boniface Florescu, București, 1876.

² *Chronica Husiților și a episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869; *Chronica Romanului și a episcopiei de Roman*, București, 1874.

³ *Husitství v. rumunských zemích*, în *Časopis Matice Moravské Ročník*, LI, Brno, 1927, cu o bogată bibliografie.

⁴ *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, cu o bogată bibliografie.

⁵ *Husitské revoluční hnutí na území lidové Republiky Rumunské*, în *Mezinárodní ohlas husitství*, Praha, 1958, p. 185—221; e un studiu de vederi generale.

⁶ *Știri noi cu privire la istoria husitismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în *Studii și cercetări științifice. Istorie*, Iași, XIII (1962), 2, p. 253—258.

⁷ *Husitica în istoriografia română*, în „*Romanoslavica*”, X, 1964, p. 385—403.

⁸ „A.1420 sind etliche Ungarn wegen Iohann Huss Lehre in die Moldau verjagt worden”. Cronică a fost publicată de K. Pekar, *A székesi egyház történetére vonatkozó kivonatos krónika*, în *Történelmi Társulat*, 1904, p. 51 sq., și utilizată mai întîi de J. Macûrek, *op. cit.*, p. 25, nota 1.

izvor sibian (*Ephemerides Cibinienses*), afirmă că tot în 1420 „nu numai sași, dar și unguri transilvăneni husiți au părăsit țara și sașii s-au stabilit la Cotnari, iar ungurii la Faraone, „Voltsök“¹, Bacău sau Bacovia și în vecinătăți“². În sfârșit, învățatul Petru Bod, în opera sa *Historia Hungarorum ecclesiastica*, alcătuită îndată după aceea a lui Timon, de care se și folosește, admite și el că în anul 1420 unguri și sași husiți au emigrat din Transilvania în Moldova³.

Marea majoritate a cercetătorilor din zilele noastre au acceptat această dată — 1420 — ca începutul emigrării husiților în Moldova⁴. Ea se poate lua, într-adevăr, în considerare, deși izvoarele care o menționează sînt posterioare, deoarece de la data arderii pe rug a lui Jan Hus — 6 iulie 1415 — trecuseră cinci ani și încă în 1419 împăratul Sigismund de Luxemburg, incitat continuu de papa Martin al V-lea, hotărîse să pornească o adevărată cruciată împotriva husiților⁵. De altfel, această dată — 1420 — nu este anterioară decît cu 11 ani primei știri contemporane despre o propagandă activă husită în Moldova. Ne referim anume la scrisoarea din 6 mai 1431, pe care, din Cracovia, Vladislav Jagello, regele Poloniei, o trimite lui Alexandru cel Bun, domnul Moldovei. El îi face cunoscut că a aflat din izvor sigur cum că un anume Iacob, avînd ca adjunct pe un călugăr minorit (franciscan), propovăduiește în Moldova în mod public și nepedepsit erezia husită, cea atît de răufăcătoare, și că i se permite să batjocorească cu limba sa nerușinată biserica apostolică. „Din care lucru — continuă regele polon — nu va ieși altceva decît sfîrșitul și distrugerea voastră“. Îi dă ca exemplu țara Boemiei, odinioară vestită, acuma ajunsă într-o stare mizerabilă din cauza acestor husiți, care nu numai că se împotrivesc bisericii, că pradă bunurile și varsă sîngele oamenilor, dar se ridică și împotriva stăpînirii laice. Așa încît domnii acelei țări (Boemiei!), care altădată aveau în chip fericit puterea, au ajuns acum, sub conducerea călugărilor și a țaranilor, la cea mai mare mizerie. Așa o să se întîmple și în Moldova dacă nu ia măsuri, dacă nu împiedică ca scînteia să se transforme în vîlvătaie. De aceea îi cere să-l prindă

¹ În ținutul Bacăului, ca și Faraone; românii spuneau Völtsökului Balana; vezi relația episcopului catolic Bandini, care în 1646 vizitează aceste localități (V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.*, s. 2, t. XVI, p. 209 și 216).

² Samuel Timon, *Additamentum ad imagines antiquae et novae Hungariae tribus epistolis*, în *Imago novae Hungariae*, Vienna, Pragae et Tergesti, 1762, p. 15 (Epitola II): „Non modo Saxones sed Hungaros quoque Transylvanienses Hussitas, ut notant Ephemerides Cibinienses anno MCCCCXX solum vertisse, ac Saxones quidem Cotnari domicilium locasse, Ungaros vreo Ferrofalvae, Veltscheci (Völtsök), Bacoue vel Bacoviae et in vicinia stationem cepisse“.

³ Petru Bob, *op. cit.*, t. I, p. 135: „Anno 1420 Hungari e Transylvania in Moldaviam plurimi transmigrant simul cum Saxonibus ibi residentes“.

⁴ Vezi, de pildă, J. Macûrek, *op. cit.*, p. 25, nota 1; M. Dan, *op. cit.*, p. 85, nota 7; Milan Šesan, *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sf. Scripturi*, [Cernăuți], 1939, p. 17; E. Horváth, *Transylvania and the history of the Roumanians*, p. 22; L. Demeny, I. Pataki, *op. cit.*, p. 197; *Istoria Românică*, II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 403.

⁵ Ernest Denis, *Huss et la guerre des Hussites*, Paris, 1930, p. 247.

pe numitul Iacob și pe complicii săi și să i-l predea, spre a fi judecat de prelații și dregătorii poloni și a-și primi pedeapsa cuvenită¹.

Alexandru cel Bun n-a satisfăcut însă cererea lui Vladislav Jagello. L-a lăsat pe Iacob să-și continue propaganda, mai mult încă : a dat poruncă în toată țara să nu cumva să se atingă cineva de el sau de adepții lui. O știm dintr-o scrisoare contemporană care ne arată ce puternic sprijin au găsit husiții în domnul Moldovei. Dar mai înaintea ei încă, la 5 martie 1431, episcopul catolic din Baia, Ioan de Ryza, informa pe episcopul de Cracovia, Sbignew Olesnicki², arătându-i situația grea a catolicismului moldovean din cauza progreselor husitismului, care e sprijinit de Alexandru cel Bun ; acest sprijin s-a vădit cu prilejul controverselor pe care el, Ioan de Ryza, a avut-o cu Iacob la curte în fața domnului, care l-a favorizat pe Iacob³. Mai mult, domnul a acordat acestuia din urmă „un loc de reședință în orașul Bacău, unde trăiește ca un adevărat eretic, avînd lângă sine un apostat din ordinul minoriților⁴. Pe deasupra, adaugă episcopul de Baia, Iacob a primit de la Alexandru cel Bun „un hrisov ca oricine l-ar vătăma pe el sau pe discipolii săi husiți să plătească domnului o amendă de douăzeci de ducați de Turcia în aur⁵. Și din această pricină a devenit atît de îndrăzneț, încît nu se mai teme de nimeni“⁶. Scrisoarea amintită mai sus este aceea a episcopului catolic de Cracovia, Sbignew Olesnicki, trimisă în a doua jumătate a anului 1432 cardinalului Iulian Cesarini. După ce îi relatează că împotriva regelui Poloniei s-a alcătuit o coaliție formată din Swidrigailo, ducele Lituaniei,

¹ *Monumenta mediæ ævi historica res gestas Poloniae illustrantia*. t. XII (1382—1445), Krakow, 1891, p. 254—255 ; „Sane quia, ut relacio quorundam tamquam veri nuncea nos instruxit, rem lugubrem et dolendam audivimus, quo modo quidam Iacobus erroris cecitate deceptus, in terras dicionis vestrae pietatis adveniens, iuncto sibi quodam monache apostata de ordine Minorum, heresim Hussitorum nephandissimam deo et hominibus odibilem publice et impune permittitur dogmatisare et lingua sua impudica statum universalis ecclesie conviciis non veretur lacerare... Ex qua re profecto nichil aliud quam vestrum et vestrorum excidium et destructionem perpendimus procurari, nisi huic morbo pestilenti celeri fuerit remedio provisum, quod illius regni Bohemie olim incliti nunc miserabilis ruina tam insperate veniens concludit infallibiliter argumento. Non enim arbitretur vestra fidelitas huius modi heressiarchus ad hanc dogmatisationem moveri intuitu salutis animarum, sed magis inter eos qui unius moris sunt in domo divisione facta et sanguine hominum quem siciunt bona ipsorum sibi exponerent in rapinam. Hoc enim verum est mentis eorum studium, hii sunt fructus, quos doctrinacio perversa in terra Bohemie prefata parturivit ubi... adeo furia eorundem hereticorum ascendit, ut domini et qui pricipatum terre illius olim feliciter tenuerunt, nunc sub monachorum rusticorum manu, extremam defleant, egstatem... : fidelitatis vestre consulimus et consulendo monemus, quatenus prius quam scintilla in ignem pestiferum succrescat, celeri vobis et vestris velitis remedio providere et... prefatum Iacobum cum suis complicibus comprehensum nobis et regni nostri prelati et maioribus dignemini tradere ut qualis sit inquisitione canonica examinetur et examinatus dignam subeat disciplinam“ (subl. ns.).

² Scrisoarea a fost publicată recent de Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 253—258.

³ *Ibidem*, p. 255 : „Constituti eramus una cum eodem Jacobo personaliter coram domino terrestri dum sentiens se habere favorem domini...“

⁴ *Ibidem* : „...dominus sibi concessit locum habitationis in civitate Bako ubi vivit sicut hereticus verus, habens circa se apostatam de ordine minorum...“.

⁵ Probabil „zloți tătărești“, moneda de aur curentă din Moldova de atunci.

⁶ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 255 : „...et suis literam prebuit ut qui eum vel discipulos suos hussitas calcitraret daret penam domino XX ducatos de Turcia in auro propterque ita animosus factus est quod neminem curat“.

ruteni și voievodul Moldovei, Alexandru, pe care îl califică drept „schismatic puternic“ („*potens scismaticus*“), adaugă : „Ceea ce e mai periculos“ e că acesta din urmă „a admis ca în țara sa un oarecare cleric din ordinul minorităților să predice și să învețe în mod public erezia husită“ ; acest cleric „a sedus deja cea mai mare parte a plebei ; și merge prin țară, urmat de o foarte mare mulțime de popor și oameni de jos, învățându-i să-și întocmească armata și să trăiască după chipul ereticilor din Boemia“. La intervenția episcopului catolic din Moldova care i s-a adresat cerându-i sfat și ajutor — e vorba de Ioan de Ryza — Olésnicki arată că regele Poloniei i-a scris în mod „destul de dur“ („*satis dure*“) voievodului Moldovei, cerându-i să nu mai ție în țara sa un bărbat atât de greșit, ci să-l prindă și să-l trimită spre a fi „examinat“ de prelații poloni. „Care lucru poate — continuă relația sa Olésnicki — l-a îndemnat mai mult pe voievod ca să-l ție ; căci după această scrisoare a dat poruncă în toată țara sa ca nimeni să nu îndrăznească a-l molesta, contravenienții avînd a fi pedepsiți în mod cert, ci să trăiască liber și să predice secta sa“¹.

După o asemenea atitudine a lui Alexandru cel Bun nu e de mirare că un nou rînd de husiți emigrară din Ungaria în Moldova în anul 1437. Despre acest eveniment ne informează o cronică a franciscanilor, descoperită de J. Macúrek printre manuscrisele bibliotecii Batthyaneum din Alba-Iulia ; ea arată că în anul amintit doi cărturari din Cameniț — localitate din apropierea Petrovaradin-ului, în Bacica —, anume Toma și Valentin, împreună cu o seamă de bărbați „nesănătoși“ și de femei, părăsindu-și într-o noapte casele, s-au dus în țara Moldovei².

După această nouă emigrare, asupra căreia cercetătorii de azi sînt de acord³, s-au mai produs și altele. Izvoare posterioare din secolul al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea arată că o seamă de husiți unguri s-au așezat la Ciubărciu și în cîteva sate vecine pe malul Nistrului, pe vremea regelui Ladislau, cel căzut în bătălia de la Varna (1444)⁴, în timp ce alții s-au stabilit la Huși, pe timpul lui Matiaș Corvinul, și anume în anul 1460⁵. Este adevărat că

¹ *Monumenta medii aevi*, t. XII, p. 290 : „Est etiam cum duce predicto Switrigal et Ruthenis in liga quidam woyewoda Moldawie... *potens scismaticus*... ; et quod periculosius est, admisit in dominio suo *quendam sacerdotem religiosum de ordine Minorum sectam Hussitarum publice predicare et docere, et hic seduxit iam maximam partem plebis et vadit per campestriam habens maximam sequelam populi et turbarum, docens eos et exercitus ducere et modos omnes tenere qui ab hereticis Bohemie observantur*... Dominus autem rex noster et prelati sui ac barones scripserant woywode predicto *satis dure* ne teneret talem erroneum virum in dominio suo, sed mitteret eum hic ad regnum Polonie captum per prelatos ecclesiasticos examinandum *quod forte magis movit illum ad tenendum cum, nam post haec scripta, confestum edictum fecit in tota sua terra, ne aliquis eum sub certis penis molestare auderet, sed quod libere viveret et predicaret sectam*“ (subl. ns.).

² *Chronica seu origo fratrum minorum de observatia in provinciis Bosnae et Hungariae*... apud J. Macúrek, *op. cit.*, p. 52, nota 2 : „Tunc etiam duo literati de eandem Kamancz. videlicet Thomas et Valentinus, cum quibusdam hominibus insanis et mulierculis, consilio inuito, nocte recedentes ad regnum Moldaviae intraverunt“.

³ J. Macúrek, *op. cit.*, p. 52, nota 2 ; M. Dan, *op. cit.*, p. 99, nota 58 ; L. Demény și I. Pataki, *op. cit.*, p. 216.

⁴ Vezi mai jos, p. 34.

⁵ *Ibidem*.

izvoarele sînt mult posterioare faptelor pe care le relatează; dar împrejurarea cã atît pentru Ciubãrciu, cît și pentru Huși existã cîte douã izvoare dînd aceeași datã — pentru prima localitate mãrturiile unor cãlãtori din 1706 și 1709¹, iar pentru cea de-a doua rapoartele unor misionari din 1646 și 1693² — ne îndreptãțește sã admitem aceste noi colonizãri; exista, desigur, în rîndurile ungarilor din cele douã tîrguri o tradiție asupra venirii lor acolo, tradiție pe care o consemneazã izvoarele sus-amintite.

La începutul domniei lui Ștefan cel Mare, husiții din Moldova erau în numãr însemnat; ei își formulaserã credința lor religioasã în 38 de articole, care sînt combãtute de clerul catolic prin așa-zisele *Reprobationes*, c. 1461. Cuprinsul acestor articole aratã caracterul revoluționar, radical, al husiților, adversitatea lor profundã față de papã, pe care-l socotesc „prostituat” („meretrix”), același calificativ dîndu-l tuturor clericilor catolici, în timp ce biserica romanã e consideratã drept „lãcașul satanei” („synagoga satanae”) ³. Cu toatã propaganda stãruitoare și continuã fãcutã de misionarii și episcopii catolici, husiții din Moldova — cãrora li s-a adãugat, în anul 1481, un nou grup de refugiați, alcãtuit din aderenți ai „Fraților boemi” expulzați din Moravia de cãtre regele Matias Corvinul ⁴ — s-au menținut mai bine de un veac, pînã în 1571, cînd un cãlugãr din Troțuș poate în sfîrșit sã anunțe pe episcopul de Kamenec-Podolsk cã ultimii „eretici” din Huși și Roman, cu satele vecine — vreo douã mii de oameni — au fost întorși la catolicism ⁵. Totuși, și dupã aceea se mai puteau observa încã urmele învãțãturii husite în faptul cã limba ungarã mai era folositã pentru anumite pãrți ale serviciului divin ⁶. Și atitudinea pe care o are populația ungureasã din Huși și alte centre față de preoții lor și lãcașurile bisericești, atitudine remar-

¹ Vezi Thaly Kálmán, *Bessarabiai Magyarok*, în *Századok*, II (1868), p. 582. (cãlãtorul care, în 1706, martie 20, este la Ciubãrciu) și p. 583 (cãlãtorul Ráday Pál, care, la 6 decembrie 1709, scrie din Bender).

² Vezi respectiv raportul episcopului Bandini (V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *An. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist.*, s. 2., t. XVI, p. 197), și raportul din 1693 (*Ungrisches Magazin*, III, Presburg, 1783, p. 105, nota 14). Examinarea comparatã a acestor douã rapoarte aratã însã cã cel de-al doilea s-a servit de cel dintîi; sînt pasaje și cifre identice, în timp ce alte cifre diferã.

³ „*Reprobationes triginta octo articulorum quos tenent heretici usiti de Moldavis*” au fost publicate de P. E. Fermeňdžin, *Acta Bosnae* (în *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. XXIII), Zagreb, 1892, p. 245—248, și comentate de J. Macúrek, *op. cit.*, p. 81—85. Observãm cã cele 38 de articole de credință ale husiților moldoveni, așa cum rezultã din *Reprobationes*, au foarte multe pãrți identice cu doctrinã husitã, așa cum o prezintã papa Martin al V-lea în circulara sa din 25 octombrie 1427 (*Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. XII, p. 206—207).

⁴ J. Macúrek, *op. cit.*, p. 66.

⁵ Vezi scrisoarea din 20 august 1571 a secretarului episcopului catolic din Cameña, în Hurmuzaki, *Documente* II, 5, p. 698: „Ungari qui erant in oppido Ilustroaras [Huși !], item in alio oppido dicto Romaroaras [Roman !] et villis vicinis, duo milia hominum in circa, sunt conversi ad fidem holicam, qui prius sequebantur haeresim Ioannis Hus”.

⁶ Așa cum aratã episcopul Bandini în 1646 (Vezi V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 198: „Fermentum illius temporis est quod Hussiani [cei din Huși !] Ungarica lingua sacrum et vespas hus usque cantarunt”).

cată și consemnată de Bandini¹, lasă să se vadă că influența vechii „erezii“ nu dispăruse total.

Cauzele venirii husiților în Moldova. Atît Moldova, cît și Țara Românească sau Muntenia erau indicate ca locuri de refugiu ale husiților persecutați în țările lor de baștină. Ei nu găseau aci o *biserică de stat catolică*, așadar o autoritate politică dispusă, la cererea acestei biserici, să-i urmărească și să-i constrîngă a renunța la noua lor credință. Biserica dominantă ortodoxă nu avea interes a sprijini cererile catolicilor locali împotriva husiților; dimpotrivă, considera favorabilă ei orice slăbire a catolicismului, a cărui tendință de expansiune, de dominație era doar binecunoscută. Pe de altă parte, populația majoritară în mijlocul căreia veneau să se stabilească adepții lui Hus, populație românească, era cunoscută ca tolerantă, lăsînd pe fiecare — după un vechi cuvînt — „să trăiască în legea lui“, adică în credința religioasă pe care și-o alesese.

Dar țările românești mai prezentau încă un avantaj pentru acești refugiați. Ele aveau în târgurile sau orașele lor o populație săsească și ungurească, venită de peste munți, din Transilvania, la care se adăugau, în târgurile din extremitatea de nord a Moldovei, și elemente germane coborîte din Galiția². Așadar, refugiații husiți, unguri și sași, găseau la răsărit de Carpați conaționali de-ai lor, care, pe de o parte, le dădeau puțința unei orientări mai ușoare în noul lor mediu și, pe de altă parte le ofereau prilejul de a cîștiga prozeliți, acțiune care interesează întotdeauna o nouă sectă.

Astfel stînd lucrurile, normal ar fi fost ca refugiații husiți să se fi așezat atît în Moldova, cît și în Muntenia. Cu toate acestea, constatăm că ei se îndreaptă exclusiv spre prima dintre aceste două țări. Nu este exclus, desigur, ca noi documente să arate prezența vreunui grup al lor și în Muntenia, dar materialul de care dispunem pînă acum îi arată așezîndu-se, atît în 1420, cît și în 1437 și în 1460, numai în Moldova. Care au fost motivele care au determinat această preferință?

Credem că unul dintre aceste motive a fost faptul că Moldova era mai bine cunoscută în mediul universitar din Praha, baștina și inima husitismului. Constatăm printre studenții universității din capitala Boemiei pe un „Jacobus de Moldanie“, recte Moldavie, care în 1402 este bacalaureat în arte³; el e, după toate probabilitățile, tot una cu „Jacobus de Molda“, care în 1408 se înscrie la Facultatea juridică, iar în 1410 este absolvent al Facultății de arte⁴. Numele locului de origine al acestui Iacob — Molda sau Moldavia — se referă la binecunoscuta localitate minieră din țara Moldovei, localitate căreia sașii, îi ziceau Molde, Stadt Molde⁵, iar în documentele lor scrise latinește Moldavia sau Mol-

¹ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 197 (Huși), 220—221 (Bacău), 236 (Roman).

² Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul X pînă la mijlocul secolului XVI*, sub tipar, p. 82—88.

³ J. Macûrek, *op. cit.*, p. 24, nota 3; Mihail Dan, *op. cit.*, p. 62.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Groff und gesworn Burger der Stat Molde“ și „gegeben off der Molde“, în crîșoarea din mai 1421 a șoltuzului și pîrgarilor din Baia adresată voitului și pîrgarilor din Lvov (*Akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej...*, vol. IV, Lvov, 1873, p. 108—109).

davia¹, și căreia românii îi spuneau Baia². Mai există, e adevărat, încă o localitate cu nume asemănător, Moldava, la sud-vest de Kosice, în Slovacia³; credem însă că „Jacobus de Molda“ nu provenea de aici, ci din orașul moldovenesc care, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, era un oraș important — pecetea sa, în limba latină, îl califica, după cum am arătat, drept orașul principal sau *capitala* țării —, ceea ce era departe de a fi cazul Moldavei slovace —, având apoi relații comerciale intense cu Lvovul⁴ și prin aceasta o burghezie înstărită putînd deci să-și trimită copiii la învățătură înaltă, la Universitățile din Praha, Viena și Cracovia⁵. Pe de altă parte, „Jacobus de Molda“ din 1402—1410 — sau în cazul, puțin probabil, cînd ar fi vorba de două personaje, unul dintre ele — este, după părerea tuturor cercetătorilor⁶, identic cu acel Jacobus care în 1431 face, potrivit scrisorii regelui Vladislav Jagello, amintite mai înainte, o intensă propagandă husită în țara Moldovei. O dată ce era originar din Baia, din „Moldavia“ moldoveană, era normal ca acest Jacobus să se fi întors acasă să răspîndească noua credință — pe care și-o însușise în lunga sa perioadă de studii la Praha tocmai în epoca în care Huss se manifesta cu putere printre conaționali săi. Prin legăturile pe care Jacobus și le făcuse între husiți, prin îndelungații ani petrecuți de el la universitate, unde veneau studenți din diferite părți ale Ungariei și Transilvaniei, prin știrile pe care le va fi dat el noilor săi coreligionari despre țara sa, despre populația orașelor ei, unde alături de românii majoritari, de armeni și ruși, erau germani și unguri, despre firea tolerantă a populației majoritare, Moldova ajunsese cunoscută în lumea husită. De aceea, cînd primul grup de refugiați sași și unguri și-a căutat în 1420 o nouă țară, el

¹ Pecetea, în limba latină, a orașului are următoarea legendă: „Sigillum capitalis civitatis Moldaviae terre Moldaviensis“ (E. Vîrtoșu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 461).

² În actele în limba slavă emise de cancelaria moldovenească găsim forma БАИИ (vezi de pildă, actele din 16 februarie 1424 și 23 decembrie 1430, la M. Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 162 și 308); în cele în limba română, forma Baia sau Bae (vezi actele din c. 1650 și 1614—1615 la T. Bălaș, *Documente Bucovinene*, II, Cernăuți, 1934, p. 163, respectiv *Documente privind istoria României A.*, veacul XVII, vol. III, p. 176).

³ Meyers *Atlasband*, p. 25, E. 2. Pentru această Moldava sau Moldova din Slovacia (Ungaria superioară), vezi și D. Ciurea, *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, în *Studii și cercetări științifice*, VI (1955), nr. 3—4, p. 36—37.

⁴ Au asemenea relații pe lingă un Alexandru „Moldaowicz“ în 1334 (Joh. Voigt, *Codex diplomaticus Prussicus*, II, p. 190), un „Petrus Onclus“ în 1348, un „Henricus pellifex“, un „Henselmus sartor“ și un „Ruffus Wernuschus“ în 1385, un „Johann Lefel“ în 1386 și 1387, un „Bertoldus“ și un „Fredmanus“ în 1388, un „Parvus Petrus“ în 1406, un „Johannes vitricus cinguator“ în 1408 (vezi pentru toți aceștia, Al. Czochowski, *Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta*, t. I, Lvov, 1891, p. 26, nr. 168, p. 41 nr. 255—257; p. 66, nr. 404; p. 68, nr. 413; p. 71, nr. 437; p. 92, nr. 558; p. 97, nr. 586; II, Lvov, 1896, p. 34, nr. 125; p. 64, nr. 187).

⁵ N. Drăgan, *Cei dintii studenți români ardeleni la universitățile apusene*, în *Anuarul Institutului de istorie...* Cluj, IV, (1926—1927), p. 421; M. Dan, *op. cit.*, p. 62; Mironis *Costini Chronicon Terrae Moldaviae ab Aarone principe*, edidit dr. Eugenius Barwinski, București, 1912, p. VII; Radu Manolescu, *Cultura orașenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XU-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 80—81.

⁶ J. Macúrek, *op. cit.*, p. 24, nota 3; I. Nistor, *Alexandru cel Bun* Cernăuți, 1932, p. 40; M. Dan, *op. cit.*, p. 85, nota 7; L. Demény și I. Pataki, *op. cit.*, p. 198.

s-a îndreptat în mod firesc spre patria lui Jacobus, spre țara de la răsărit de Carpați. Primirea pe care au găsit-o aici, faptul că au întâlnit conaționali în orașele în care s-au așezat și libertatea de care s-au bucurat în exercitarea cultului lor — am relevat în privința aceasta atitudinea hotărâtă a lui Alexandru cel Bun — au ajuns cu siguranță la urechile coreligionarilor lor din Transilvania și Ungaria. Când alte grupuri de husiți s-au decis și ele în 1437 să-și părăsească locurile natale, ele știau încotro să se îndrepte: precedentul fusese creat și experiența predecesorilor, convingătoare, le arăta drumul.

Este probabil că la hotărîrea primului grup de husiți din 1420 de a se așeza în Moldova a contribuit și faptul că în târgurile acestei țări exista și o apreciabilă populație de germani și unguri, în orice caz mai numeroasă decît în târgurile din Țara Românească. Într-adevăr, în aceasta din urmă, târgurile cu coloniști sași și unguri erau mai puține la număr. Fenomenul trecerii acestor coloniști peste munți, spre răsărit, se constată documentar încă în prima jumătate a secolului al XIII-lea. O scrisoare, din 14 noiembrie 1234 adresată de papa Grigore al IX-lea principelui de coroană Béla, viitorul rege al Ungariei, aminteste, pe lângă valahii, adică românii din episcopatul Cumanilor de la răsărit de Carpați, avîndu-și episcopii lor ortodocși, și pe acești coloniști. „Și unii din regatul Ungariei — precizează papa —, atît unguri, cît și germani, și alți dreptcredincioși, locuind printre ei, trec la credința lor și făcîndu-se una cu acei valahi, un singur popor¹, primesc tainele bisericești de la episcopii acestora. „disprețuind pe episcopul cumanilor“². Primul centru urban moldovean pe care-l întâlneau cei ce veneau din Transilvania pe străvechiul drum al Oituzului, binecunoscut încă din vremea romanilor³, era *Trotușul*, situat în cuprinsul episcopatului cumanilor și unde găsim de timpuriu o populație ungurească și săsească⁴. Chiar în acest centru s-au așezat o seamă dintre husiții primelor grupuri din 1420 și 1437⁵; aici s-a făcut de către doi cărturari ai lor prima traducere a Bibliei în limba ungară: ni s-a păstrat o copie a acestei prime traduceri, copie datată „în Moldova, în orașul Trotuș...”, 1466⁶. Un al doilea centru pentru cei care veneau pe drumul Oituzului era *Bacăul*, unde, potrivit acelor *Esemberide sibiene* citate de Timon, s-au așezat unii dintre husiții unguri veniți în 1420⁶.

Desigur că propaganda plină de succes întreprinsă de Jacobus din Moldova și de adjunctul acestuia, călugărul franciscan, spre sfîrșitul domniei lui Alexandru cel Bun, împrejurară că ei puteau străbate țara liberi, urmați de mare mulțime, a fost cunoscută nu numai în Polonia, unde ea formează obiectul scrisorii din 6 mai 1431, a regelui Vladislav Jagello, dar și în Transilvania și în Ungaria. Husiții din aceste părți, amenințați continuu de inchișitorii catolici, care aveau la dispoziție întregul aparat de stat, au aflat cu bucurie că există o țară vecină, Moldova, unde credința lor nu e urmărită și prigonită, dimpotrivă, iar exercitarea

¹ Hurmuzaki, *Documente*, I, p. 132.

² Vasile Pîrvan *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de jos*, în *An. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist.*, s. 2., t. XXXVI (1913—1914), p. 93—130.

³ Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe*, p. 308—310.

⁴ J. Macûrek, *Husitství...*, p. 52; cf. mai jos, p. 16.

⁵ M. Dan. *op. cit.*, p. 101 nota 62: „E könyv megulgeztetet Németsi Györgygye Hensel, Emre fiának keze miat Moldovaban, Táthros városában Ur születe tének. Ezer negy zaz hatvan hatod eztendevben“.

⁶ Vezi mai sus, p. 27—28.

cultului le e asigurată¹. Mai ales ordinul dat de Alexandru cel Bun de a nu se atinge nimeni de propagandiștii husiți și, implicit, de adepții acestora, ordin răspîndit în tot cuprinsul Moldovei, trebuie să fi produs o adîncă impresie printre husiții de la apus de Carpați. De aceea, cînd în 1437 un alt grup hotărăște să se refugieze, *el ia în mod normal calea Moldovei*. Trebuie să se noteze că pentru cei ce porniseră de la Cămenii, de lîngă Petrovaradin, Țara Românească și mai ales Oltenia *era mult mai aproape*. Totuși, grupul nu se îndreaptă într-această direcție, ci se duce în Moldova, unde știa, prin exemplul predecesorilor, că își putea găsi un rost. Iar odată vadul făcut, tradiția creată, era normal ca și refugiații următori, de sub Vladislav, cel căzut la Varna, și de sub Mateiaș Corvinul, în 1460 și 1481, să apuce același drum.

Alexandru cel Bun a sprijinit pe husiți din mai multe motive. Pentru el nu se punea problema din punct de vedere religios, deoarece husiții nu atacau biserica ortodoxă, ci numai pe cea catolică și pe slujitorii acesteia, de la papă pînă la ultimul preot de sat. Așa încît nu avea de ce să se teamă în privința unor eventuale tulburări bisericești. Pe de altă parte, orice adaus de populație în acea vreme cînd oamenii erau rari, cînd pămîntul prețuia mai ales prin cei ce se fixau pe el era bine venit. În special cînd între noii veniți se găseau orașeni, deci oameni cu oarecare stare, meșteșugari și negustori. Sașii și unгурii husiți au reprezentat un plus de populație și de activitate, deci de însemnătate pentru țîrgurile moldovene în care ei s-au așezat.

Mai este încă un fapt, de ordin politic, care explică toleranța deosebită arătată de Alexandru cel Bun husiților. El a fost decenii întregi în raporturi strînse cu Polonia și Lituania, iar la urmă, cînd aceste raporturi s-au stricat cu cea dintîi, au devenit și mai puternice cu cea de-a doua. Dacă ar fi văzut din capul locului o atitudine fermă în Polonia și Lituania împotriva husiților, poate că și el ar fi adoptat una mai rezervată. Dar din actele oficiale care ni s-au păstrat, din corespondența purtată de papă cu regii Poloniei și cu ducii Lituaniei în anii 1421—1422 se vede că husitismul făcea progrese mari în aceste două țări, ceea ce producea înaltului pontif o extremă îngrijorare. În scrisoarea pe care, alarmat, papa Martin al V-lea o trimite la 8 decembrie 1421 nuntîiului său din Polonia, el îi spune că veștile primite i-au produs „stupefacție” și că deși îi vine greu să bănuiască sau să pună la îndoială credința celor doi stăpînitori, totuși rațiunea îi poruncește să-i scrie spre a interveni stăruitor pe lîngă ei „pentru păstrarea credinței” și pentru „exterminarea ereticilor”, adică a husiților². De altfel, dintr-o altă scrisoare din 29 iulie 1422, același papă arată că a trimis scrisori și emisari la Vladislav Jagello și la Alexandru, marele duce al Lituaniei, „ca să se abtie de la orice amicitie cu hereticii”³. Ceea ce înseamnă că ele nu erau de loc excluse, că ele probabil existau. De fapt, știm dintr-o scrisoare anterioară a papei, datată 13 aprilie 1422, că Alexandru sprijinea pe husiți „nu numai în secret,

¹ Au aflat-o, desigur, și de la unii husiți din Moldova, care, așa cum știm dintr-o scrisoare a episcopului Gheorghe Lepeș datată 8 mai 1436 (Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 604—605), pătrunseseră în scop de propagandă în Transilvania, făcînd prozeliți. Împotriva lor e chemat un faimos inchișitor, Iacob de Marchia (*Ibidem*).

² *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. XII, p. 129—130.

³ *Ibidem*, p. 152.

dar pe față“, și că le acorda „protecția“ sa și le da „ajutoare“¹. De aceea Martin al V-lea îl conjură să nu-i mai sprijine, ci să-i combată; altfel va fi silit să rdece împotriva lui toată creștinătatea². Când mai târziu, în 1428, Vladislav Jagello ia atitudine împotriva husiților, adresându-le mai întâi o scrisoare deschisă în care le impută nenorocirea pe care au adus-o asupra Boemiei³ și apoi scriind lui Alexandru cel Bun în 1431, marele duce al Lituaniei și urmașul acestuia, Swidrigailo, continuă politica de protejare a „ereticilor“. De altfel, chiar în ce privește pe poloni, un act din 1431 arată că husiții au făcut multe pagube „cu ajutorul Polonilor“ și că prăzile pe care le luau în expedițiile lor le treceau în Polonia și le vindeau acolo⁴. Când relațiile dintre Moldova și Polonia se strică, Alexandru cel Bun intră în alianța formată împotriva acesteia din urmă, alianță care cuprindea pe lituanii lui Swidrigailo, pe cavalerii teutoni, dușmanii constanți ai polonilor, și pe taboriți, adică o ramură importantă a husiților boemi⁵. Astfel stînd lucrurile, atitudinea binevoitoare a domnului moldovean față de husiți în general, primirea refugiaților lor în cuprinsul țării sale, apare îndreptățită și sub raportul politic.

Așezările husite din Moldova. Propaganda husită desfășurată de Jacobus din Baia și de adjuncțul acestuia, călugărul franciscan, precum și venirea succesivă și stabilirea în țară a grupuri de refugiați au făcut ca într-o seamă din târgurile și satele Moldovei unde exista o populație de sași și unguri să ia ființă nuclee de aderenți ai noii credințe. Documentar se constată asemenea nuclee în șapte târguri sau orașe, și anume în Trotuș, Bacău, Roman, Tîrgu-Neamț, Cotnari, Huși și Ciubărciu, precum și într-o serie de sate din preajma unora dintre aceste târguri⁶. Întrucît populația săsească și ungurească mai era și în alte târguri, precum Suceava, Hirliău, Iași, Adjud etc., este foarte probabil, după părerea noastră, ca asemenea nuclee să fi existat și în unele dintre acestea din urmă; noi acte ne vor lămuri, să sperăm, asupra temeiului acestei presupunerii. Vom examina deocamdată știrile în legătură cu târgurile și satele unde știm sigur că au fost husiți.

Trotușul, ca și *Adjudul* și *Orheiul*, face parte din categoria vechilor târguri moldovene care și-au schimbat, în decursul vremii, vatra. Prima așezare cu acest nume a fost mai spre răsărit de cea actuală, „cu o jumătate de milă

¹ *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. XII, p. 143—144: „...certa significatio facta sit te non modo occulte consulere Bohemis hereticis, sed aperte favere et eos in tuam proteccionem suscepisse palamque eisdem subministratis auxiliis ipsos in sua execrabili pertinacia sustentare...“.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 222—223.

⁴ *Ibidem*, p. 280—281: „heretici de Bohemia auxilio Polonorum suffulti multa ac intolerabilia dampna... intulerunt praedasque quas in dictis provinciis receperunt, ad Poloniam adducentes et vendentes...“.

⁵ J. Macurek, *Husitství...*, p. 28; Const. S. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. 5, București, 1946, p. 511; P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun*, [București], 1932, p. 49.

⁶ În harta ce însoțește studiul cercetătorilor L. Demény și I. Pataki (p. 221) nu figurează Tîrgul Neamț, Cotnarii și Ciubărciul și nici unul din satele în care erau husiți. Observăm apoi că Baia e așezată greșit pe Bistrița (în loc de Moldova!), că Suceava e pusă mai spre miazănoapte decît în realitate și că Nistrul e numit Bug.

ungurească”, scrie episcopul catolic Bandini, care a vizitat regiunea în 1646¹, și anume pe apa Troțușului, de la care și-a luat numele, în apropierea unei vechi și însemnate ocne de sare și, totodată, în locul de unde se desfăcea drumul care, urcînd pe apa Oituzului, răspundea în Transilvania la Tîrgul Secuiesc și apoi la Brașov². Troțușul era, așadar, *primul tîrg* de care au dat husiții care s-au refugiat în Moldova venind prin străvechea trecătoare a Oituzului. El e menționat pentru întîia oară în privilegiul comercial acordat la 6 octombrie 1408 de Alexandru cel Bun negustorilor din Lvov; aici trebuiau să plătească vamă — un groș și jumătate de grivnă — zișii negustori cînd se duceau cu postavuri la Brașov sau cînd se întorceau de acolo cu poveri de marfă³. Troțușul e însă mai vechi decît această mențiune documentară; reședință de ținut, el a trebuit să existe în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd a avut loc, după 1359, împărțirea în ținuturi a noului stat moldovean⁴. Păreră noastră este că Troțușul a fost una dintre așezările în care s-au fixat o parte din acei „germani” și „unguri” — amintiți în scrisoarea papală din 1234 — care au trecut Carpații, venind din Transilvania⁵. Nu e de mirare ca în acest tîrg să se fi oprit și o seamă din refugiații husiți; ei au găsit aci conaționali de ai lor. Cronica franciscană din biblioteca Bathyanem arată că în 1437 au trecut în Moldova un grup de husiți originari din Cămenit, *sub conducerea a doi cărturari, Toma și Valentin*⁶. Grupul s-a oprit la Troțuș și în acest centru s-a tradus pentru întîia oară, de către cărturarii amintiți, Biblia în limba ungară⁷. Ni s-a păstrat o copie de pe această traducere; autorul copiei arată că ea a fost făcută „în Moldova. în orașul Troțuș”, în anul 1466⁸. Populația unguerească și săsească din acest centru husit s-a menținut pînă tîrziu. La 1 aprilie 1591 constatăm un șoltuz, pe „Mihai Suci”⁹, al cărui nume de familie e caracteristic unguerească; un „Fidărman din tîrgul Troțuș”, cu nume caracteristic german, apare ca martor într-un act din 14 februarie 1599¹⁰. Călătorul italian Niccolo Barsi, călugăr italian, trece în 1633 și Troțușul („Tataruscia”), printre tîrgurile în care pe lîngă „moldoveni schismatici” locuiau nemți și unguri catolici¹¹. Dar în 1646 episcopul catolic Bandini nu mai menționează aici, în ce privește catolicii, decît pe unguri; de

¹ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 210, O jumătate de milă unguerească era egală, în vremea lui Bandini, cu circa 6 (șase) kilometri, deoarece el arată că între satul Faraoni și Bacău era o milă unguerească (*op. cit.*, p. 216). Distanța, în linie dreaptă între aceste două localități este de circa 12 km.

² Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe...*, p. 307—308.

³ M. Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 631.

⁴ Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe...*, p. 308.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 132.

⁶ J. Macûrek, *op. cit.*, p. 52, nota 2.

⁷ Cronica franciscană cuprinde următoarea știre: „Thomas et Valentinus ad regnum Moldaviae intraverunt, ubi iidem duo clerici haeresim praedictam seminantes utrusque testamenti scripta in hungaricum idioma transtulerunt (J. Macûrek, *op. cit.*, p. 56, nota 8). Pentru această traducere a Bibliei vezi și Mihail Dan, *op. cit.*, p. 100—101.

⁸ Vezi mai sus p. 34, nota 5.

⁹ *Documente privind istoria României*, A, veacul XVI, vol. IV, p. 12.

¹⁰ *Ibidem*, p. 245.

¹¹ Const. C. Giurescu, *Le voyage de Niccolò Barsi...*, p. 2; „In tutte queste città v'habitano Moldavi scismatici, Tedeschi, Ungari cattolici”.

nemți nu pomeneste nimic¹. La această ultimă dată nu mai existau de mult husiți la Trotuș. Încă în 1571, călugărul ungar „Michael Thabuk Fegedinus“, care-și avea reședința în acest târg, anunță reîntoarcerea la catolicism a husiților din Huși și Roman, inclusiv satele vecine²; de Trotuș nu se amintește, ceea ce ne face să credem că în acest centru reconversiunea avusese loc mai înainte.

Bacăul, amintit documentar pentru întâia dată, ca și Trotușul, în privilegiul comercial din 1408, este în realitate mai vechi; el precedă întemeierea statului moldovean, fiind, după părerea noastră, unul dintre centrele în care s-au așezat „germanii“ și „ungurii“ amintiți în scrisoarea papală din 1234³. Un indiciu despre vechimea populației ungurești din oraș îl constituie faptul, consemnat de Bandini în 1646, că ea are dreptul să aleagă, alternativ cu românii și în mod egal, conducerea orașului, adică pe șoltuz sau voit și pe pîrgari⁴. În Bacău și într-o seamă de sate vecine s-au așezat în 1420 un grup de unguri husiți veniți din Transilvania; știrea ne-o dă Samuel Timon într-una din *Epistolele sale*, citind ca izvor *Efemeridele sibiene*⁵. Dintre satele vecine, Timon amintește numai două: Faraoane (Forrófalva) și Völtsök⁶. Primul se află la sud-sud-vest de Bacău, la o distanță de circa 12 km — Bandini zice: „o milă ungurească“⁷; cel de al doilea, numit în secolul al XVII-lea de către români, Balana, ar putea fi Bălăneasa de azi, la sud-sud-vest de Faraoani⁸. Despre husiții din Bacău și împrejurimi nu mai cunoaștem alte știri; ei au fost reînțorși la catolicism, ca și cei din Roman și Huși; data acestei reînțorceri nu este însă amintită.

Romanul a fost, prin numărul husiților din oraș și din satele vecine, un însemnat centru al adeptilor acestei secte. Orașul era vechi; nu l-a întemeiat voievodul Roman I (c. 1391—c. 1394), așa cum au susținut foarte mulți cercetători de la Miron Costin cronicarul pînă la învățatii vremii noastre, ci e anterior lui⁹. Voievodului i se datorește cetatea de apărare sau, în cazul cînd exista una mai înainte, refacerea și mărirea ei; e probabil de asemenea ca sub el să se fi mărit orașul¹⁰. Găsim trecut Romanul între orașele „volohé“, adică românești, în lista rusă de orașe, alcătuită, potrivit învățatului sovietic M. N. Tihomirov, între 1387 și 1392¹¹. Cea mai veche pecete păstrată a lui, pe acte de la

¹ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 210—212.

² Hurmuzaki, *Documente*, II, 5, p. 698.

³ Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe...* 41—42, p. 259.

⁴ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 299: „Animae catholicorum nudo tantum nomine sunt 680. Valachi vero sunt in minori numero, inter quos civitatis officia pari pede et alternante vicibus currunt“.

⁵ Vezi mai sus, p. 28, nota 2.

⁶ *Ibidem*.

⁷ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 216.

⁸ Pentru celelalte sate cu populație ungurească din ținutul Bacăului și a Trotușului, vezi Bandini în V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 205—207, și raportul din 1693 în „Ungrisches Magazin“, III, p. 91—93.

⁹ Vezi diferite păreri în Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe...* p. 261—262.

¹⁰ *Ibidem*, p. 264.

¹¹ M. N. Tihomirov, Список русских городов..., în Исторические записки, 40(1962), p. 218 și 223: „романов торг, на молдове“

începutul secolului al XVII¹, este în limba latină și poartă legenda : „+[Sigillum] civium de foro Romani². Întrebuințarea limbii latine, ca în pecetea de la Baia³, precum și factura gotică a literelor, iarăși ca la Baia, ne fac să credem că pecetea originară a Romanului a fost mai veche decât sfârșitul secolului al XIV-lea⁴. Dacă ea ar data din vremea lui Roman-voievod, ar trebui să aibă legenda în limba slavă, limba oficială a statului, a cancelariei lui și a bisericii. Tradiția armenilor din Roman susține că prima lor biserică, de lemn, a fost cumpărată de la sași, în 1355 și apoi înlocuită printr-una de piatră⁵. Faptul e foarte posibil, deoarece în 1365 catolicosul Mesrob înființează episcopatul armean din Liov, căruia îi supune și *bisericile din Moldova*⁶; o biserică armeană în Roman la 1355 nu are deci nimic extraordinar. Pe de altă parte, existența unei vechi populații săsești în Roman este sigură : ei îi aparține acel „Wasserbroth... de Romanoforo“, cu nume specific nemțesc, care, în 1469, se judecă la Liov cu un armean⁷. Alături de sași au fost și unguri, așa cum constatăm și la Baia, la Suceava și în alte târguri moldovene. Ungurii erau și într-o serie de sate din vecinătate, ca *Săbăoanii* și *Berendieștii*⁸, *Tămășanii*, *Adjudenii*, *Lecușenii* etc.⁹. Acești unguri din oraș și din satele vecine au fost cîștigați de propaganda husită ; în mijlocul lor s-au stabilit, poate, și unii din refugiații husiți veniți din Transilvania. Cert este că în această regiune husitismul se menține aproape un veac și jumătate. Abia în 1571 călugărul ungur din Troțuș „Michael Thabuk Fegedinus“ poate anunța pe episcopul catolic din Kameneț-Podolsk că ungurii din Huși „și din alt oraș zis Roman și satele vecine, circa două mii de oameni, care mai înainte urmau erezia lui Ioan Huss, s-au convertit la credința catolică“¹⁰. Ei au nevoie, în consecință, de preoți catolici : și, într-adevăr, episcopul amintit le trimite doi-sprezece asemenea preoți¹¹.

¹ Vezi actul din 30 aprilie 1603, la Academia Republicii Socialiste România, (mss.) LXI, doc. 14 a ; de asemenea actul din 17 mai 1605, citat de E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, p. 476.

² E. Vîrtosu, *op. cit.*

³ Vezi mai sus, p. 33, nota 1.

⁴ Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe...*, p. 69.

⁵ Gr. Goullav, *Armenii ca întemeietori de orașe în partea de răsărit a Europei*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, X (1909), p. 245.

⁶ C. Baracz, *Rys dziejow Ormiaskich w Polsce (Schită a istoriei armenilor în Polonia)*, Tarnopol, 1869, p. 55 ; Vlad Bănățeanu, *Armenii în istoria și în viața românească*, București, 1938, p. 28 ; idem, *Armenii în toponimia românească. Toponimice românești de origine armeană*, în „Studii și cercetări lingvistice“, 1960, nr. 2, p. 201—217.

⁷ N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, București, 1900, p. 11.

⁸ La 12 mai 1606, voievodul Ieremia Moghilă dăruiește mănăstirii Secul două sate, anume Săbăoanii și Berendieștii... care aceste sate au fost drepte domnești și ascultătoare de ocolul Romanului (*Documente privind istoria României*, A. veacul XVII, vol. II, p. 40).

⁹ Vezi relația din 1599 a episcopului catolic Quirini : „Visitai similimente la città di Sabograni [Săbăoani !] e le vile Berendesti, Tomasiiani, Lucaciani, Giudiani [Adjudeni !] et Luciani, et anco l'altre vicine, nelle quali trovai tutti gl'habitanti latini di natione Ungari al numero di trecento famiglie“ (Hurmuzaki, *Documente*, III, 1, p. 549). Săbăoanii, sat mare (cf. documentul din 12 mai 1606, citat în nota 8), i se pare lui Quirini oraș ; numele satului Adjudeni arată locuitorii veniți din părțile Adjudului, care a avut de asemenea o veche colonie ungurească.

¹⁰ Hurmuzaki, *Documente*, II, 5, p. 698.

¹¹ *Ibidem*.

Tîrgul Neamţ, ca şi Romanul, face parte din oraşele cele mai vechi ale Moldovei. Prima menţiune documentară a lui se află în lista rusă de oraşe (1387—1392); printre oraşele „volohe“ ale acestei liste este şi „Neamţul, în munţi“: el e pus după „Tîrgul lui Roman, pe Moldova“ şi înainte de „Piatra lui Crăciun“¹. După cum îl arată şi numele, Tîrgul Neamţ a avut şi o veche populaţie germană; ea era formată din saşi veniţi din Transilvania, din regiunea Bistriţei şi Rodnei². Un „Leurint“ — germanul Lorenz — din Neamţ şi cu mama lui „Tizoane“ vînd, la 7 septembrie 1452, mănăstirii Neamţ o bucată de pămînt, peste Pîriul Sec, mai jos de satul Sacalişestii³. Iar „besearica cea săsească“ din tîrg exista încă în 1672⁴. În acest mediu din Tîrgul Neamţ, propaganda husită a avut succes; şi întocmai după cum în Tîrgul Trotuşului Biblia a fost tradusă în limba maghiară, aşa şi aici găsim texte bisericeşti în limba germană provenind de la husiţi. Ştirea ne-o dă episcopul catolic Bandini, care, vizitînd în 1646 acest centru, arată că în biserica lui a aflat, pe lângă un liturghier catolic, „un altul în limba germană, lăsat de husiţi“, apoi două cărţi bisericeşti tot în limba germană şi (diferite altele în stare deteriorată)⁵. Bandini nu precizează dacă textul bisericesc lăsat de husiţi a fost tradus de ei chiar în Tîrgul Neamţ sau adus aici din altă parte. Dar comparaţia cu Tîrgul Trotuşului ne face să inclinăm spre prima ipoteză, să admitem că întocmai după cum husiţii unguri au tradus Biblia în ungureşte la Trotuş, tot aşa husiţii germani au tradus liturghierul — eventual şi alte texte bisericeşti — în nemţeşte la Tîrgul Neamţ⁶.

Cotnarii, celebru centru viticol la miazăzi de Hîrlău, sînt amintiţi documentar pentru întîia dată la 5 octombrie 1448, cînd Petru-voievod dăruieşte mănăstirii din Poiana (Pobrata!) un mertic anual de şase vase de vin „din desertina noastră sau de la Hîrlău sau de la Cotnari“⁷. Numele acestei localităţi este, atît prin rădăcina lui, cît şi prin sufix, de origine veche românească şi înseamnă: „locuitori ai cotunului sau cătunului“, după cum „vălari“ înseamnă „locuitori ai văii“, iar „poiniţari“ „locuitori ai poieniţei sau poieniţelor“⁸. Din forma iniţială, „cotunari“ s-a format forma contrastă „cotnari“, aşa cum din Botuşeni sau Botoşani, a rezultat, în pronunţarea localnicilor, „Botşeni“. Cotnarii au avut de timpuriu o colonie săsească şi ungurească, anterioară, după părerea noastră, venirii saşilor husiţi din 1420. Despre aceştia din urmă ne informează Samuel Timon în a doua *Epistolă* a sa, avînd drept izvor *Efemeridele sibiene*; potrivit acestui izvor, saşi şi unguri transilvăneni husiţi şi-au părăsit ţara în anul sus-amintit, stabilin-

¹ M. N. Tihomirov, *op. cit.*, p. 223: „немечъ в горах“.

² Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe...*, p. 299—300.

³ M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 409—410.

⁴ N. Iorga, *Studii şi documente*, VII, p. 375, document din 6 august 1672.

⁵ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 241: „Res adhunc templi aliquae supersunt, scilicet missale romanum, aliud germanicum ab Hussitis relictum, breviarium et postilla germanica, alii libri laceri tineaque consumpti“.

⁶ J. Macûrek, *op. cit.*, p. 56—57, admite o asemenea traducere făcută la Tîrg-Neamţ, în timp ce M. Dan, *op. cit.*, p. 101, crede că „lucrul nu este sigur, deoarece din relatarea lui Bandini nu reiese de loc că aceste texte sfinte s-au tradus în limba germană în Moldova“.

⁷ M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 365—366.

⁸ Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe...*, p. 217.

du-se cei dintâi la Cotnari, iar ultimii la Bacău și în satele vecine¹. Din rîndul sașilor cotnăreni se ridică acel „Gregorius Rozenberger, modernus capitaneus kotnariensis“, pomenit la 9 aprilie 1541 în socotelile Lvovului². În acest centru a înființat Despot-Vodă o școală medie cu internat, așadar un colegiu, sub conducerea protestantului Ioan Sommer³, și tot aici a stabilit și reședința episcopului protestant Lusinski cu ajutorul căruia voia să convertească pe moldovenii⁴. Episcopul catolic Quirini amintește în 1599 de ungurii și sașii de aici, ai căror copii urmau la școala ținută de un luteran transilvănean, care-i învăța limba ungară și latină⁵.

Huși sînt centrul husit din Moldova de care s-a ocupat mai mult istoriografia română. Motivul discuției l-a format mai întîi numele său. Unii dintre cercetători, în frunte cu Bogdan Petriceicu Hașdeu⁶ și Ion Bogdan⁷, au afirmat că acest nume se trage de la *husiții* unguri emigranți, care au întemeiat în secolul al XV-lea așezarea. Prin urmare, potrivit acestei opinii, orașul poartă, în ultimă analiză, numele marelui reformator religios. Alți cercetători, dintre care cităm pe episcopul Melchisedec, autorul unei monografii a Hușilor⁸, și pe Iorgu Iordan⁹, cred, dimpotrivă, că orașul își trage numele de la un localnic Hus sau Husul, boier moldovean, care ar fi întemeietorul așezării. Se constată într-adevăr documentar, în regiunea respectivă, doi stăpîni de moșie numiți astfel: unul e „Husul“, a cărui nepoată, Marina, vinde la 22 ianuarie 1495 o parte din satul Buzești, situat la sud de oraș¹⁰, celălalt este un „Hus“ al cărui nepot de fiu, Stanciul, vinde de asemenea la 31 martie 1489 o seliște peste Prut, „unde a fost tîrgul Sărătii“¹¹, spre sud-est de oraș. Oricare dintre cele două explicații am admite — personal înclinăm spre cea de-a doua¹² — numele orașului derivă, la urma urmelor, de la numele de persoană Hus, nume pe care l-a purtat reformatorul religios ceh și care, de origine slavă, înseamnă în limba cehă *gîscă*¹³. Onomastice și toponomastice de acest fel, provenind din nume de păsări, pești, patrupede, sînt destul de frecvente în limba română¹⁴.

Localitatea Huși apare documentar pentru prima dată în scrisoarea din 17 decembrie 1487 trimisă de Ștefan cel Mare brașovenilor, scrisoare redactată

¹ M. Dan, *op. cit.*, p. 100, nota 60.

² N. Iorga, *Relațiile comerciale... cu Lembergul*, p. 34.

³ Ștefan Bîrsănescu, „*Schola latina*“ de la Cotnari... București, 1957, p. 16, 27, 33 și 42.

⁴ Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclide: zis Despot cu capii reformațiunii atît în Germania cît și în Polonia și propria sa activitate reformatoare în Principatul Moldovei*, în An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist., s. 3, t. VIII (1927—1928), p. 43—44 și 51—53.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, III, 1, p. 548.

⁶ B. P. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, ed. 2, București, 1868, p. 29.

⁷ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 191.

⁸ Episcopul Melchisedec, *Chronica Hușilor*, București, 1869, p. 9.

⁹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 169.

¹⁰ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, p. 55.

¹¹ *Ibidem*, I, p. 372—375.

¹² Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe...*, p. 238—239.

¹³ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 169.

¹⁴ Astfel, de pildă, Corb, Pajură, Șoim, Rață, Păstrăv, Bivol etc. Pentru toponimice derivate din asemenea nume de persoană, vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, passim.

„în Huschy“¹. O găsim apoi în hotarnica Vasluiului din 15 octombrie 1491; între punctele de reper ale acestei hotarnice este și „drumul ce merge de la Vaslui la Huși“². Felul cum sînt amintiți aceștia din urmă, puși pe același rang cu Vasluiul, dă impresia unei așezări binecunoscute, de o anumită vechime. Pentru a treia oară o găsim în pisania, în limba slavă, a bisericii ridicată de Ștefan cel Mare aici și terminate la 30 noiembrie 1495; pisania ne arată că lăcașul „este în Huși, pe Drîslivăț“³.

Nu se poate preciza data cînd s-au întemeiat Huși. Admițînd că își trag numele de la acel Iľus pomenit în documentul din 13 noiembrie 1489 și care a trăit cu două generații mai înainte, putem admite că ei existau în prima jumătate a secolului al XV-lea. Ștefan cel Mare, clădind aici curți domnești și biserica respectivă în 1495, a contribuit mult la dezvoltarea tîrgului. Fiul său Bogdan i-a arătat o deosebită predilecție; multe dintre actele sale sînt datate din Huși⁴; aici l-a ajuns și moartea, la 18 aprilie 1517, „în ceasul dinții al nopții“, cum arată letopisețul⁵.

Ceea ce-i sigur e că în Huși s-au așezat unguri husiți. Faptul rezultă, pe de o parte, din știrile, amintite mai înainte⁶, referitoare la emigrarea de unguri husiți în Moldova în răstimpul 1420—1460, știri la care se adaugă și aceea cuprinsă într-o bulă papală din 1446, de la papa Eugeniu al IV-lea, pe de altă parte din raportul cu data 20 august 1571 al lui George Vasari, secretarul episcopului de Kamenec-Podolsk. În bula amintită, papa scrie: „Aflăm cu cea mai mare neplăcere cum că în regatul (sic!) Moldovei s-ar fi adăpostit o mulțime de eretici, mai cu seamă din abominabila sectă a hușiților“⁷. Iar Vasari comunică nunțiului papal următoarele: „Vă înștiințez cum că Mihail Tabuk Fegedin, predicator foarte elocvent, ungar de origine, care locuiește la Troțuș, în Moldova, la hotarul Transilvaniei, a adus la cunoștința episcopului de Kamenec că... ungerii din orașul Huși și dintr-alt oraș numit Roman și din satele vecine, ca la două mii de oameni, care mai înainte urmau erezia lui Ioan Huss, s-au convertit la credința catolică“⁸. Cere deci să li se trimită preoți catolici, ceea ce episcopul de Kamenec și îndeplinește⁹. Combinînd toate aceste știri, rezultă că ungerii husiți refugiați în Moldova s-au putut așeza la Huși cel mai de vreme în 1420, data cronicei bisericii din Levoča¹⁰ și cel mai tîrziu în 1460, dată pe care o găsim la episcopul Bandini și pe care acesta a putut s-o ia și din tradiția localnicilor, atunci cînd i-a vizitat în 1646¹¹. Pentru prima parte a acestui interval, și anume pînă la 1437,

¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 379.

² *Ibidem.* I, p. 483, cu emendația: *Huși în loc de Huși*.

³ G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 68, „нже въ рѣсо цю на дрѣсанцици“ cf. *Repertoriul monumentelor lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 124, unde se emendează: „Въ рѣсо[х]“ Judecînd după forma *рѣсо*, lapicidul trebuie să fi fost rus sau să fi învățat într-un mediu rus.

⁴ *Documente privind istoria României*, A, veacul XVI, vol. I, p. 42—96 (documente din anii 1505—1515).

⁵ *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron-Uodă (1359—1595)*, ed. C. Giurescu, București, 1916, p. 126.

⁶ Vezi mai sus, p. 26—27.

⁷ B. P. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, p. 28.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, II, 5, p. 698.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ Vezi mai sus, p. 27.

¹¹ *Ibidem.* p. 28, nota 1 cf. V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 196—197.

anul morții împăratului Sigismund, pledează știrea din cronică ungară a lui Székely Istvan, alcătuită în 1599, care arată că pe timpul amintitului împărat husiții s-au dus în Moldova (Moldovăba) și că voievodul țării, dându-le voie să întemeieze un oraș, ei s-au așezat la Huși („Hussvárosnak“) ¹. Din alte izvoare știm apoi că, în afară de Huși, ungurii s-au mai stabilit și în satul Corni, din imediată vecinătate ², precum și în satul Răducăneni din extremitatea fostului ținut al Fălciului, spre nord-nord-vest de oraș ³.

Populația ungurească din Huși s-a menționat ca număr și după ce s-a reîn-tors la catolicism. Bandini dă cifra de 682 de catolici, inclusiv copiii ⁴; el adaugă—informație foarte prețioasă — că șoltuzul orașului se alege, alternant, din rindul românilor și al ungurilor ⁵, ceea ce arată vechimea și numărul apreciabil al membrilor coloniei ungurești din acest centru ⁶.

Ciubăr ciul, sau *Ciobăr ciul*, apare pentru întâia dată în documentele interne moldovenești la 8 aprilie 1528, când Petru Rareș dăruiește lui Toader logofătul satul Starosilți, din care o treime fusese a lui „Fătul, pîrcălab de Ciobăr cii“ (УТ ЧОВРЬЧІН) ⁷. Ca târg sau oraș, reprezentat prin două turnuri, ca și Tighina, figurează în harta lui George Reichersdorf, alcătuită pe temeiul informațiilor culese de autor în Moldova în timpul primei domnii a lui Petru Rareș (1527—1538) ⁸. I se spune în izvoarele secolului al XVI-lea *civitas* ⁹ și *oppidum* ¹⁰, adică oraș.

Ciubăr ciul este însă mai vechi decît prima mențiune documentară. Izvoarele din secolele XVII—XVIII arată în acest târg o colonie de unguri, și anume, așa cum afirmă în 1766 misionarul P. Zöld, de unguri husiți ¹¹. Prima mențiune despre ungurii din Ciubăr ciu o găsim la călătorul italian, călugărul Niccolò Barsi da Lucca. El ne spune că în 1639 existau în această localitate, pe lîngă un număr însemnat de moldoveni, și vreo „treizeci de case de unguri catolici.

¹ J. Macûrek, *Hustiství...*, p. 91.

² Episcopul Melchisedec, *Chronica Hușilor*, p. 5.

³ *Ibidem*, p. 6.

⁴ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 196—197.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Nu numai Bandini arată că sînt mai mulți unguri decît români dar și călătorul G. Dousa, a cărui relație s-a tipărit în 1599: „oppidum Hus non tam valachis quam hungaris incolis transieram“ (*De itinere Constantinopolitane*, Leyden, 1599, p. 82). Față de aceste două opinii concordante, aceea a episcopului Quirini, care afirmă că în Huși, în 1597, la un total de 1 300 (o mie trei sute) de familii erau numai 72 catolice, pare curioasă. Observăm, în primul rînd, că cifra totală de 1 300 familii, față de 400 în Român, face impresia unei vădite exagerări. Iar numărul mic de catolici înseamnă sau că reîntoarcerea husiților din Huși la catolicism n-a fost generală, așa cum afirma Mihail Tobuk Fegedin în 1571, o mare parte a lor păstrînd vechea credință, sau că informațiile ce i s-au dat lui n-au fost exacte.

⁷ Th. Gođrescu, *Uricariul*, XVIII, p. 112—113; cf. *Documente privind istoria României*, A, veacul XVI, vol. I, p. 294.

⁸ Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, III, p. 134—135 și 122; numele este însă greșit gravat: „Tubarca“.

⁹ Vezi raportul din 24 august 1551 al starostelui polon N. Sienyawski: „...civitem Czuburca, item Galacz civitatem...“ (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1900, p. 330).

¹⁰ Hurmuzachi, *Documente*, II, 1, p. 430 (doc. din 7 iunie 1562): „Degiene ex oppido Chreberche ad fluum Nester“.

¹¹ P. Zöld, *Reise nach der Moldau*, in *Ungrisches Magazin*, III, Pressburg, 1783, p. 105; M. Dan, *op. cit.*, p. 283.

cu o biserică nouă“¹. Șapte ani mai târziu, în 1646, episcopul Bandini relatează și el că locuitorii din Ciubărciu erau „unguri și români“ — primii în număr de două sute, inclusiv copiii².

Primele informații asupra epocii stabilirii ungarilor în Ciubărciu ni le dau doi călători de la începutul secolului al XVIII-lea. Primul dintre ei, un ungar care ajunge la 20 martie 1706 în localitate, scrie că pe timpul regelui Vladislav, cel mort la Varna în 1444, au fost colonizați unguri la Ciubărciu și în câteva sate din preajma Cetății Albe³. Cel de-al doilea călător, tot un ungar, anume Ráday Pál, ne dă din Bender (Tighina), la 6 decembrie 1709, informații similare. Și el știe de venirea ungarilor în această regiune în secolul al XV-lea, și anume după ce regele Vladislav a fost bătut la Varna⁴. Iezuitul Carol Péterffy știe numai în mod general de diferitele sate în care se vorbește ungurește în Moldova și Basarabia⁵. În schimb, misionarul P. Zöld afirmă în 1766, că pe vremea când domnea în Ungaria Mateiaș Corvinul, husiții, nemaifiind tolerați în Moldova, s-au stabilit aici la Ciubărciu, întemeind în jurul târgului și trei sate, pe care le-au botezat, după moda husită, cu nume de sfinți: Sf. Petru, Sf. Ioan și Sf. Antal⁶. Știrea lui Zöld cuprinde însă inexactități: ea afirmă mai întâi, luându-se după situația din vremea sa când Ciubărciul aparținea hanului tătăresc, că husiții aceștia ar fi venit din *Moldova*, considerînd Moldova altă țară. Se știe însă că în secolul al XV-lea Ciubărciul era în *Moldova*. Pe de altă parte, este constatat că husiții au trăit netulburați atît la Roman, cît și la Huși în cursul secolelor XV—XVI, pînă la 1571. Așa încît știrea venirii lor, *din cauza persecuțiilor pe care le-ar fi suferit în Moldova*, este de asemenea greșită. Reținem însă informația prețioasă că ungurii din Ciubărciu au fost husiți și, în consecință, conchidem că așezarea lor aici a trebuit să se petreacă, după toate probabilitățile, în *secolul al XV-lea*, fie pe vremea lui Alexandru cel Bun, cum cred unii cercetători ai husitismului⁷ — și într-un asemenea caz nu înainte de 1420 —, fie mai târziu, în timpul fiilor acestuia, contemporani cu regele Vladislav, cel căzut la Varna, fie, în sfîrșit, sub Ștefan cel Mare⁸. Stabilirea acestor coloniști unguri, pe de o parte, căderea Cetății Albe sub turci (1484) și deci strămutarea pîrcălabului moldovean de aici mai spre miazănoapte, la Ciubărciu⁹, pe de alta, au contribuit la dezvoltarea acestei așezări, care reprezintă punctul cel mai înaintat spre răsărit al coloniilor husite din Moldova¹⁰.

¹ Const. C. Giurescu, *Le voyage de Niccolò Barsi en Moldavie*, p. 55.

² V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, p. 330.

³ Thaly Kálmán, *Bessarabiai Magyarok*, în „Századok“, II (1868), p. 582.

⁴ *Ibidem*, p. 583.

⁵ A. Veress, *Bibliografie româno-maghiară*, I, București, 1931 p. 216—217.

⁶ P. Zöld, *op. cit.*, p. 105; cf. M. Dan, *op. cit.*, p. 283.

⁷ N. Drăgan, Recenzia lucrării lui Tóth-Szabó Pál, *A csehhuszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*, Budapesta, 1917, în „Dacoromania“, III (1923), p. 911.

⁸ J. Macûrek, *Husitství...*, p. 65 crede că husiții din Ciubărciu au venit la Huși și Roman, sub Ștefan cel Mare, spre finele secolului al XV-lea.

⁹ Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe...*, p. 215.

¹⁰ Acest studiu, aproape la fel, a apărut la începutul anului 1962 în volumul omagial închinat profesorului J. Macûrek, de către Facultatea de filozofie a Universității din Brno (*Utočiště husitů a jejich střediska v Moldavsku*, în *Sborník prací filosofické fakulty brněnské University*, Ročník, X, 1961, Rada historická, c. 8, Brno, 1961, p. 105—120).